

Dama Oynanan Kahvehaneler ve Bodrum – Gündoğan'da Bulunan Bir Dama Oyun Masasının Çözümlemesi

Bülent AYBERK^{1*}

Öz

Kamuoyu tarafından hakkında fazla bir bilgiye sahip olunmamasına karşın; Türk daması geniş bir oyuncu kitlesine ve büyük bir kültürel geçmişe sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Padişah Abdülaziz'in damaya olan tutkusu, halk üzerinde etkili olmuş; oyun, geniş bir yaygınlığa ulaşmıştır. Bu nedenle bu dönem, Türk dama oyununun altın çağları olarak adlandırılmaktadır. Sonrasında günümüze dek süren bir dönem içinde oyuna gösterilen ilgi giderek azalmıştır. Türk Dama Federasyonu'nun 2014 yılında kurulmasıyla birlikte, oyunun toplumsal yaygınlığına kavuşması için kültürel girişimlerin başladığı görülmektedir.

Türk daması, yalnızca kurallardan oluşan soyut bir oyun olarak ele alınmamalıdır. Oyun, mekanı örgütlemesi bakımından ve işlevsel-biçimsel olarak özelleşmiş bir oyun mobilyası ortaya çıkarması nedeniyle de önemli bir tarihi kültür varlığı oluşturmaktadır. Dama masalarının boyutları, Türkiye'nin doğu ve batı bölgelerinde belirli kültürel etkenler altında, tipolojik bir sınıflandırmaya olanak verebilecek ölçüde birbirinden farklılaşabilmektedir.

Ancak Bodrum'un Gündoğan köyünde bulunan kahvehanedeki oyun masası, bu sınıflandırmanın dışında kalacak boyutlara sahiptir. Yazı, bu masayı analiz etmekte ve diğer dama oyun masalarından farklılaşmasının nedenlerini ortaya koymaktadır. Bu nedenle yurt içi gezilerinde, dama oynanan kahvehaneler ziyaret edilerek mekanların ve dama masalarının fotoğrafları çekilerek belgeleme yapılmış, incelemeye konu olan dama masasıyla benzer özellikleri taşıyan oyun masalarından yola çıkılarak bir tipolojik yargıya varılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Daması, Dama Oyunu, Dama Masası, Dama Kahvehaneleri, Gündoğan Köyü

ABSTRACT

Turkish draught; even though it is not known widely by Turkish society, has a huge player mass and deep cultural heritage with its historical past. Sultan Abdülaziz's passion to draught game, made an important impact on Ottoman people, so the game became widespread through the country. Because of this historical fact, this age calls as the golden days of Turkish draught. But later on, this high concern descended

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü
*İlgili Yazar / Corresponding Author: bulent_ayberk@hotmail.com
Gönderim Tarihi: 02.11.2018
Kabul Tarihi: 26.06.2019

gradually until today. Today, together with establishment of the Turkish Draught Federation in 2014 the cultural attempts can be observed to make the game prevalence in the society as in the history.

Turkish draught is not a simple game formed by the rules. The game itself which organizing the plan of coffeehouse and forming a furniture dedicated specially for the game, constitutes a cultural being with its historical background. The dimensions of the game furnitures differs from east regions of Türkiye to the west parts under certain cultural factors.

But a draught game table in a coffee house located in Gündoğın, village of Bodrum district, has dimensions which is outside classification. The article here analysis this table and states the issues of differentiation identical furnitures. Therefore, it is aimed here to reach a typological classification by taking photographs of the interiors of coffee houses and the game tables in the domestic journeys.

Keywords: *Turkish Draught, Draught, Draught Game Table, Draught Coffee houses, Gündoğın Village*

1.KONUNUN ÖNEMİ VE YAZININ AMACI:

Bu yazının kaleme alınmasında ana amaç; aşağıda görseli verilen dama masasının (Fot.2), ülkemizin farklı yerlerinde gözlemlenebilen dama masası tiplerinden farklı ölçülere sahip olmasının nedeninin çözümlenmeye çalışılmasıdır.

Türk damasının, Anadolu'daki tarihi geçmişi ve dama oynanan kahvehanelerde bugün de görülebilen olanağı bulunan eski oyun masalarının taşıdığı kültürel boyut göz önüne alındığında; bu makalede girilen çaba, okuyucu açısından daha anlamlı bir duruma gelecektir.

Ülkemizde çok sayıda kahvehane bulunmakta, Türk halkı, boş zamanları değerlendirme gereksinimini karşılayan bu ulusal kültür mekânına yüzyıllar boyunca olduğu üzere bugün de yoğun ilgi göstermektedir. *Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler* yazısında Ünver, 'Kahvehanelerde oturup dinlenerek kahve içenler olduğu gibi; son asırlarda tavla ve satranç oynayanlar da olurdu. Kitap okuyanlar ve hatta şiir okuyanlar, bu vadi edebi musahebelere girilen şairler de vardı' demektir (Ünver, 1963, s.45). Dama kahvehaneleri de Ünver'in dikkat çektiği bağlam içinde Anadolu insanının dinlendiği, dostlarıyla söyleşilerde bulunduğu ve dama oynayarak vakit geçirdiği kültürel içeriği olan mekânlardır.

Ülkemizde kahve kültürü ve kahvehaneler üzerine yapılan incelemelerin artmasında, özellikle Habermas'ın kalem aldığı *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* adlı çalışmanın Türk diline çevrilmesinin ardından başlayan kamusal alan tartışmalarının önemli bir katkısı bulunmaktadır (Yaşar, 2005, s.242). Buna karşın; dama kahvehaneleri

akademik literatürde neredeyse hiç yer almamaktadır. Bu yazının bir amacı da bu alanda bir kaynak oluşturmak için katkı sağlamaktır.

Öncelikli olarak; dama oyun masası örneklerinin incelenmesi, konunun doğru bir biçimde değerlendirebilmesi için yararlı olacaktır.

Bu nedenle bu çalışma için gerekli olan veriler; Gaziantep, Bursa, Bodrum (Gündoğan), İzmir, Şanlıurfa, Diyarbakır, Batman kentleri olmak üzere; Anadolu'nun çeşitli kentlerinde yapılan bireysel gözlemler, konu ile ilgili kişilerle yapılan görüşmeler sonucu elde edilmiştir.

Bu yazı, 2016 yılında Mimarlık ve Yaşam dergisinde yayımlanan *Türk Daması Oyun Kültürü Ve Türkiye'deki Dama Oynanan Kahvehanelerin İç Mekânlarının İncelenmesi* adlı makalenin devamı niteliğindedir. Okuyucu açısından her iki makalenin birlikte ele alınması, konunun değerlendirilmesinde daha yararlı olacaktır.

2.GİRİŞ

Yüzyıllar boyunca kahvehaneler, Türk toplum ve kültür yaşamının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu özelliğini bugün de sürdürmektedir. Türklerin, kahve ile tanışması Kanuni Sultan Süleyman döneminde olmuştur. Bu tanışmanın tarihi, iki Halep'linin 1554-1555 yıllarında Tahtakale'de açmış oldukları kahvehanelerle başlatılır (Şahbaz, 2007, s. 41). Bunun ardından İstanbul'da kahveler çok hızlı yayılmıştır. Evliya Çelebi, 1630 yılında İstanbul'da 55 kahvehane olduğunu, bu mekanlarda 100 ocakçı ve çırak olduğunu belirlemiştir. Kahve satıcılarının sayısı ise 500'ü bulmaktadır (Birsal, 2009, s.12).

Kahvehane, doğu toplumlarının genelinde görülen ev, ticarethane, ibadet evi arasında geçen yaşam biçimine yeni bir toplumsallaşma (sosyalleşme) alanı açmıştır (Sökmen, 2011, s.23). Ancak kahvehanelerin, zaman içerisinde devlet sohbeti olarak adlandırılan siyasi içerikteki görüşlerin dile getirildiği mekanlara dönüşmesi, fasıkların yeri olarak adlandırılmasına neden olacaktır. Bu yüzden on altıncı yüzyıl boyunca kahvehaneler devlet denetim altına alınmak istenmiştir (Kılıç, 2013, s.104)

Kahvehaneler farklı nedenlerle, defalarca yasaklanmasına karşın; çıkmaz sokaklarda açılan koltuk kahvehaneleri (Birsal, 2009, s.13) ile varlığını sürdürece kadar tutkulu bir izleyici kitlesi her zaman olmuştur. Kahvenin İstanbul'a gelişinden on, onbeş yıl sonra Katip Çelebi, "(Kahve) çekinilmeden içilir oldu, her sokak başında bir kahvehane açıldı" diye yazar. Peçevi, on altıncı yüzyılda kahvehanelerin son derece popüler hale geldiğini, kalabalık yüzünden ne oturacak ne de ayakta durulacak yer bulunmadığını

belirtir. Cengiz Kırılı, on dokuzuncu yüzyıl başında İstanbul'daki her yedi sekiz işletmeden birinin kahvehane olduğunu belirtmektedir (Mikhail, 2007, s.183).

Kahvehaneler, gündelik yaşamın katmanlaşmasına paralel yönde gelişmişler; taşraya özgü halk odası anlayışından koparak, karmaşık şehir kültürünün gereksinimlerini karşılayabilecek işlevsel kurumlara dönüşmüşlerdir (Işın, 2014, s.275). Böylece, kahvehanelerin sayısı, toplumun farklı bölümlerinden insanların çatısı altında bir araya gelmesine olanak verecek biçimde çeşitlenerek, artmıştır. Dama oyunu da bu kültür içinde kendisine yer bulmuş, bir toplumsallaşma mekânı olarak kahvehanelenin sunduğu olanaklar çerçevesinde kültürel yapısını oluşturmuştur.

Kahvehane türleri arasında şunlar sayılabilir: Mahalle kahvehaneleri, esnaf kahveleri, yeniçeri kahveleri, tulumbacı kahveleri, âşık kahveleri, semai kahvehaneleri, meddah kahvehaneleri² (Sökmen, 2011). Tüm bu çeşitliliği içinde barındırmasına karşın Osmanlı döneminde toplumsal örgütlenmenin cinsiyet şemalarının bir kopyası olmaktan öteye gidemeyen kahvehaneler, yalnızca erkeklere ait olan toplumsallaşma mekânları³ olmuştur (Georgeon, 1999, s.21). Cumhuriyet'le beraber benimsenen Batılaşma eğilimleri bu mekânların toplum üzerindeki etkisi azalmış olmasına karşın erkek egemen özelliğini günümüzde de koruduğu görülmektedir.

Öte yandan kahvehane mekânlarında bir mobilya olarak masanın, sosyalleşmeye katkısı göz ardı edilemez. Sökmen, İstanbul kültür yaşamının önemli bir mekânı olan Marmara Kırathanesi'nin 1950-1984 yılları arasını içeren dönemini ele aldığı kitabının "Marmara'nın Masaları" başlığı altındaki bölümde, o dönemin önemli yazar, düşünür, akademisyen ve bürokratlarının geldiği bu mekândaki kullanıcılar arasındaki iletişim dizgesini mekân içerisinde yer alan masaları merkez alarak aktarmaktadır (Sökmen, 2017, s.58-60).

---

² Burada kahvehane türlerine yer verilirken, Cem Sökmen'in "Eski İstanbul Kahvehaneleri" adlı kitabının "Kahvenin Türkiye'ye Gelişi ve İlk Kahvehaneler" adlı birinci bölümündeki kahvehane türlerine yer verdiği başlıklar alınmıştır. Bu nedenle parantez içinde kaynak belirtilirken sayfa numarası verilmemiştir (B.A).

³ Şapolyo, dönemin Ankara - Karaoğlan caddesinde konumlu Merkez Kırathanesinden söz ederken; canlı ortamı ve tarihi niteliğiyle bu mekânın Kuvayı Milliyeci'lerin toplandığı bir kulüp gibi çalışmakta olduğunu belirtir. İstanbul'dan kaçıp Ankara'ya gelenler, birbirlerini burada bulurlar ya da tanışır; Mebuslar ve gazeteciler burada kahve içerler (Şapolyo, 177, 1967). Ayrıca, Şapolyo yazısında, bu kahvehanedekilerin hepsinin bekâr olmaları nedeniyle geceyi burada geçirmekte olduklarını; "eğer kahvehanelenin önünden bir kadın geçse herkes ayağa kalkar, kadına bakardı" (Şapolyo, 179, 1967) diyerek kahvehanedeki bu erkek egemen yapıyı da göz önüne sermektedir.

İslam kültürü içerisinde masa oyunlarının dini nedenlerle hoş görülmemesine karşın; dama oyunu İslam coğrafyasında kabul görmüş ve büyük bir yaygınlıkla oynanmıştır. Bu nedenle dama, özellikle Osmanlı döneminde ileri bir noktaya ulaşmış ve Türkler dünyanın en iyi ustalarını çıkarmıştır.

Ortadoğu toplumlarının ortak kültürü olan Türk daması günümüzde de yine Türk damacıları tarafından Türkiye’de düzenlenen uluslararası etkinliklerle dünyaya açılmaktadır⁴ (URL-2).

3.GÜNDOĞAN YUKARI MAHALLE KAHVEHANESİ VE DAMA MASASI

İncelemeye konu olan kahvehane, Muğla’nın Bodrum ilçesinin Gündoğan beldesinde bulunmaktadır. Belde, yarımadaının kuzeyinde *Büyükbük* adı ile anılan koy kıyısında. Eski köy olarak da anılan *Yukarı Mahalle*, Gündoğan’ın kuzeydoğu yamaçları üzerindedir. Gündoğan, yaz turizmi için yurt içi ve yurt dışından gelen ziyaretçilerin tatil gereksinimlerine yanıt verirken; eski köyün sakinleri geleneksel yaşamlarını sürdürmektedir. Kahvehaneye gelen mahalle sakinleri, arasında zeytin, zeytinyağı ve sabun üretimi yapanlar bulunmakta; sahilde arazi ya da işyeri sahibi olanlar, buradan sağladıkları gelir ile yaşamlarını sürdürmektedirler.

Kahvehane, konum olarak Balıksın Sokak üzerinde bulunmaktadır. İşlek olan bu yol, özellikle Gündoğan otogarından kalkan minibüsler tarafından Bodrum’a ve diğer beldelere yolcu taşıırken kullanılmaktadırlar. Kahvehanenin açık olan bölümünde, bir kaç basamakla çıkılan bir teras bulunmaktadır (Fot. 1). Dikdörtgen plana sahip olan iç mekanda ise oyun masaları, sandalyeler ve çay ocağı bulunmaktadır.

---

⁴ İranlı dama oyuncusu *Farog Bokan*’ın Türk Daması Federasyonu Yönetim Kurulu Üyesi ve Merkez Hakem Kurulu Başkanı *Ahmet Murat Çelik*’in *Aydınlık* gazetesindeki (16 Mart 2019) köşesinden yayınlanan mektubunda Türk damacılarının üstlendikleri kültürel girişimlerin diğer uluslardan damacıların gözündeki anlamını kanıtlamaktadır.

Fot. 1: Gündoğın – Yukarı Mahalle'de bulunan köy kahvehanesi (Bülent Ayberk, 2011)

Bu makale kapsamında incelemeye konu olan dama masası, üzerindeki yeşil renkli örtü nedeniyle kahvehane iç mekânında yer alan diğer oyun masalarından ayırt edilememektedir. Bu durum aslında artık dama oynayanın kalmadığı köyde dama masasının, diğer masa oyun türleri için kullanıldığını göstermektedir. Kahvehaneyi işleten emekli muhtarın 50 yıllık olduğunu belirttiği oyun masası, kullanılan ahşap gerecin dokusu ve birleşim ayrıntıları incelendiğinde, masanın yaşı hakkındaki bu yargıyı yaklaşık olarak doğrular niteliktedir.

Ancak burada, özellikle dikkat çeken nokta; mobilyanın, Türkiye'nin diğer bölgelerinde kullanılan dama masası örnekleriyle karşılaştırıldığında, sahip olduğu ölçüleriyle farklı bir oyun alışkanlığının gereksinimlerine yanıt vermek amacıyla biçimlendirildiğini düşündürmesidir.

Fot. 2: Köy kahvehanesinde bulunan dama masasının görünümü (Bülent Ayberk, 2011)

Masa, el işçiliğiyle üretilmiştir. Ağaç gereç kullanılarak üretilen masada dama oyun yüzeyini oluşturan kareler, yüzeye kazınarak oluşturulmuştur. Oyun yüzeyinin çevresini masif ağaç çepeçevre dönmekte; bu parçalar yüzeyden daha yüksekte olarak, köşelerde gönye burun olarak birleşmektedir (Fot.3). Zamanla ağacın çalması sonucu yüzeyde bozulmalar olmuştur. Bu durum, masa yüzeyinin yapısını da ortaya çıkarmış; yüzeyin kaç adet ahşap parçadan oluştuğunu görebilme olanağı doğmuştur.

Fot.3: Oyun masası yüzeyini oluşturan öğelerin ayrıntılı görünümü (Bülent Ayberk, 2011)

Genel olarak dama yüzeyindeki özenli işçiliğin, masanın diğer yapısal öğelerine benzer duyarlılıkla yansıtılmadığı görülmektedir. Bunda, gereksinimi ucuz bir şekilde çözme isteği kadar genel estetik duyarlılığın, bütüncül bir yaklaşımdan çok ana işlevi güzelleştirme beklentisinin yeterli bulunmasından da kaynaklanmaktadır. Masanın ayaklarını birbirine bağlayan karşılıklı iki kayıтта, çekmecenin üzerinde hareket edebilmesi çiviyle bağlanan iki adet kayıt, çekmece için kızak görevi görmekte; bu çekmecede dama taşları saklanmaktadır (Fot. 4).

Fot. 4: Oyun taşlarının saklandığı çekmecenin çalışabilmesi için kullanılan kızaklar (Bülent Ayberk, 2011)

4.OYUN VE DAMA

Oyun sözcüğünün Türk dilinde çok sayıda karşılığı bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde, 'Yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence' olarak tanımlanan oyun; Türkçede on farklı anlama gelmektedir (URL-1).

Oyun, yukarıda belirtilen anlamsal içeriği kadar; toplum bilimin bir alanı olan kurumlar sosyolojisi tarafından da ele alınmaktadır. Toplumlari, en basit yapıdan en karmaşık olanına kadar altı temel kurum⁵ bağlamında inceleyen kurumlar sosyolojisinin incelediği bir alan olan boş zamanları değerlendirme kurumu; oyunun birey ve toplum yaşamındaki yerinin açıklanmasında önemlidir. Kavram, kent ve kırsal bölgelerde yaşayan bir kişinin, toplumsal yaşam temel gereksinimlerini karşıladıktan sonra arta kalan zamanı olarak tanımlanmaktadır (Gülbahçe, 1996, s.14).

Ancak boş zamanın en önemli olan yanı, bazı yazarlar tarafından da belirtildiği üzere kültürün temelini oluşturmasıdır (And, 2012, s.13). Bu yönüyle kavram, söz edilen

⁵ Bu kurumlar; aile kurumu, din kurumu, ekonomi kurumu, siyaset kurumu, eğitim kurumu ve boş zamanları değerlendirme kurumu olarak sınıflandırılmaktadır (Aydın, 1997, s.21-22).

sınıflandırma başlıkları değerlendirildiğinde toplumun karakterini ortaya çıkaran önemli bir yapı taşı olduğu görülebilmektedir.

Oyunun kültürle olan ilişkisi irdelenirken, *Huizinga*'nın ortaya koyduğu ilkeler, önemlidir. *Huizinga*, oyunun kültüre güçlü etkisi olan ana kurucularından biri olduğunu ileri sürmüştür. *Huizinga*'ya göre oyununun önemli nitelikleri şunlardır:

- Oyun, gönüllü bir eylemdir ve insan iradesinin özgür bir davranışıdır.
- Oyun, insanı günlük yaşamın dışına çıkarmakta bir başka dünyaya sokmaktadır.
- Oyunun zaman sınırı ve yer şartı vardır.
- Her oyun başlar, belirli bir süre içerisinde devam eder ve biter.
- Ancak bu süreç mutlaka bir mekânda gerçekleşmelidir. Bu mekan, bir oyun yüzeyi olabileceği gibi bir sahne de olabilmektedir (And, 2012).

Oyunun önemli unsurlarından biri de herhangi bir şeye dönüştürülemez oluşudur. Oyun, gündelik yaşam içinde kullanılabilecek herhangi bir üretim gerçekleştirmez sınırlı bir zaman ve mekân diliminde yaşanan farklı bir deneyimden ibarettir (Pilavcı, 2014, s.5).

Yukarıda görüldüğü üzere, oyuna ilişkin olarak belirtilen ilkelerde, mekân ve oyun arasındaki ilişki önemle vurgulanmıştır.

Dama oyunu geniş bir coğrafyada yayılmıştır. Satranç, çoğunlukla toplumların seçkinleri arasında yaygınlaşmış ve sınırlı bir coğrafyada kalmıştır. Dama oyununun fiziksel parçalarının satranca göre daha soyut bir içerik taşıması, özenli yapıma zorunluluğunun olmaması ve hemen her türlü ortamda kolayca hazırlanabilecek bir oyun taşı takımı ile oynanabilme olanağına sahip olması nedeniyle, geniş coğrafyalarda ve halk arasında yaygınlık kazanmıştır (Tatar, 2018, s.4).

Osmanlı döneminde yaşayan damacıların yüksek yetenekli kimseler olduğu bilinmektedir. O zamanlarda usta ve oyun sahibi olan damacılar bir besteci, bir ressam veya bir yazar kadar değer görmekteydi (Örnek, 1974, s.18). Dama oyunu, Osmanlı tarihinde en parlak dönemini, kendisi de bir damacı olan Sultan Abdülaziz döneminde yaşamıştır. Padişah tarafından pek çok damacı saraya davet edilmiş ve saray kadrosuna alınmıştır. Damacı İbrahim Bey'in o dönemin tanınan damacısıdır. Kasımpaşa'da esnafılık yaparken yeteneği ile padişah tarafından fark edilerek Damacıbaşı unvanı verilen İbrahim Bey, sarayda kendisine yer bulmuştur (Baykur, 2008, s.17).

Ulunay, "Takvimden Yaprak" adlı köşesinde Sultan Abdülaziz'in damaya merak sarmasının Osmanlı'da da halk arasında da oyuna ilginin artmasına neden olduğundan ve güçlü damacılar yetiştiğinden söz etmektedir. Yazar, dönemin tanınan damacıları olarak *Ethem Efendi, İbrahim Efendi, Haçık Efendi, Ziya Bey, Karamanlı Peynirci Bodos Ağa, İsmet Molla, Eyüplü Mürvet Efendi ve Limoncu Tatar Hüseyin'in* adlarını belirtmektedir. Öte yandan, bugün de olduğu üzere o dönemde damacılarına ilişkin anlatılan öykülerin, ülkede bir mizah kültürü oluşmasına verdiği katkıdan da yazılarında söz etmektedir (Ulunay,1967).

Öte yandan, Musahipzade Celal'in, *Eski İstanbul Yaşayışı* adlı yapıtının *İçtimai Hayat* başlıklı bölümünde; dama, satranç, tavla, peçiş, minkale gibi oyunların erkekler kadar kadınlar tarafından da oynanmakta olduğu belirtilmektedir (Celal, 1964, s.104).

4.DAMA OYUN MASALARI VE ÇEVRESEL BİRİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bilindiği üzere, batılılaşma maceramızda Tanzimat dönemi, Osmanlı döneminde günlük kullanım eşyalarında değişime neden olmuştur. Bu dönüşümde, oturma geleneğimizde bulunan peyke, sedir ya da tabure-kürsünün, yerini Batı kültürüne ait olan sandalye ve masa kullanımına bırakmıştır. (Kut, 1981) Ancak özellikle ülkemizin doğu bölgelerinde geleneksel oturma alışkanlığının günümüze dek korunduğu görülmektedir. Özellikle dama oyununda bu geleneksel oturma biçiminin etkileri gözlemlenebilmektedir.

Kürsü olarak adlandırılan bu oturma elemanı, kullanıcının oturma biçimine bağlı olarak dama masasının hem yüksekliğinin hem de boyutlarının oluşmasına etki etmektedir. Benzer veriler sandalye için de geçerli olmakta, oturma yüzeyine bağlı olarak oyun yüzeyi yerden yükselmektedir. Burada yükseklikle ilgili önemli bir diğer etken ise yüzeyin doğru algılanması zorunluluğudur. Oyuncu, stratejisini kurgularken kendi taşlarının konumunu ve rakibinin hamlelerini değerlendirebilmesi için tüm oyun yüzeyini rahatça algılayabilmesi gerekmektedir. Satrançtan farklı olarak dama oyun taşlarının birbirine benzemesi de burada da bir diğer etkendir.

Kısaca, oturma birimine bağlı olarak oluşmaya başlayan oyun masası yüksekliğinin sınırını, oyuncunun dama oyun yüzeyini kolayca algılayabileceği uzaklıkta olması belirlemektedir.

4.1. Türkiye'nin farklı kentlerinden oyun masası örneklerinin incelenmesi

Türk daması oyunu Türkiye'de ve İslam coğrafyasında yoğun bir biçimde oynanmaktadır. Oyun kuralları değişmemekle birlikte farklı bölgelerdeki kültürlerin, kahvehane mekânlarının planlanmasında başat bir etken olduğu görülmektedir. Bu nedenle birbirinden farklılaşan bu kahvehanelerin arasından özellikle öne çıkanlara aşağıda yer verilmiştir. Bu mekânlarda farklı kültürlerin, oturma biçimine etkileri izlenebilmektedir. Bu alışkanlık, dama masanın biçimini de etkilemektedir.

Örneklere görülebileceği üzere yöresel oturma kültürü biçimi dama oyun yüzeyinin ölçülerini ve yüksekliğini etkilemekte; ayrıca oyun oynarken gereksinim duyulan işlevleri üzerinde barındırmakta ya da bunlar göz ardı edilmektedir. Buradaki görsellerde dikkat edileceği üzere oyun yüzeylerinin üzerinde herhangi bir numaralandırma sistemi bulunmamaktadır. Günümüzde düzenlenen dama turnuvalarında kod dizgesi kullanılarak oyun sürecindeki tüm etkinlikler kayıt altına alınabilir bir duruma getirilmeye başlanmıştır (EK 1).

Yukarıda belirtildiği üzere dama oyununun en büyük özelliklerinden biri her türlü yüzeyde oynanabilmesi ve oyun taşı olarak, farklı gereçlerin kullanılabilir olmasıdır (EK 2), (EK 3). Sözcüğün gerçek anlamı ile taş kullanımı bunlardan biridir. Doğadan toplanan farklı renklerde ya da açık-koyu tonlardaki taşlar ile de dama oynanabilmektedir (EK 4). Dama taşları gereç, renk ve biçim olarak birbirinden farklı olmasına karşın; seçimdeki ana ilke, oyun sırasında taşların yüzey üzerinde kolay algılama sağlamasıdır.

Dama oyun yüzeyinin, kahvehanelerde kullanılan sehpanın üzerine konulması ile sehpa bir tür oyun masasına dönüşmektedir. Batman'da bulunan Dostlar Çayevi'nden çekilen görselde görülebileceği üzere burada oyun yüzeyi ile kullanıcı arasındaki oransal ilişki, öncelikli olarak oturma biçimi kültürü ile bağdaşıktır (Fot.5). Dama için kullanılan duralit gerecin yan taraflarında kalan boş alanlar, oyunda alınan taşlar ya da çay kahve konulması amacıyla kullanılabilir. Oyunun bitirilmesinin ardından dama oyun yüzeyi ve taşlar bir köşede depolanmaktadır (EK 5), (EK 6).

Fot. 5: Dama oyun yüzeyi ve oturma biçimi arasındaki ilişki - Batman Dostlar Çayevi (Bülent Ayberk, 2014)

Dama oyun yüzeyi işlevsel gereksinimleri yerine getirdiği kadar bir ileti aktaran yüzeye de dönüşebilmektedir. Dinsel duyarlılıkların yüksek olduğu yerlerde, oyuna dalarak namazı kaçırabilecek dama oyuncularını için dama oyun yüzeyinin üzerinde “*Namazı Unutma*” uyarısı bulunmaktadır (Fot.6), (EK-7).

Fot. 6: Dama oyun yüzeyinin ileti taşıma özelliğine bir örnek: "Namazı Unutma" yazısı – Batman
Petrol Çayevi (Bülent Ayberk, 2014)

Gaziantep'te *Onbaşının Yeri* adını taşıyan bu kahvehanede yerel kültürün yarattığı oturma biçimi gereksinimini karşılayan mobilyanın yüksekliğine uygun ölçülerdeki dama oyun masaları, diğer örneklere benzer biçimde doğrusal olarak yerleştirilmiştir.

Oyun yüzeyi daha büyük bir sehpa üstünde konumlandırılarak, oyunda alınan taşların ya da çay ya da kahvenin konumlandırması için yeterli alan sağlamaktadır (Fot 7).

Fot. 7: Dama oyuncusunun gereksinimlerinin geniş oranlara sahip sehpa üzerindeki alanlarla karşılanması – Gaziantep Onbaşının Yeri (Bülent Ayberk, 2014)

Diyarbakır'da *Eski Garaj Kıraathanesi*'nde kullanılan dama masalarının ölçüleri, oturma yüksekliğine bağlı olarak - benzer oturma biçimine göre biçimlenmiş diğer dama oyun masalarıyla karşılaştırıldığında - küçülmektedir. Burada dikkat edilebileceği üzere oturma amacıyla tabureyi kullanan bir oyuncunun antropometrik ölçüleri göz önünde bulundurulduğunda, diz yüksekliğinden daha aşağıda kalan oyun yüzeyi görülmektedir (Fot 8). Bunun başta gelen nedenleri arasında oyun sehpalarının depolaması konusunda sağladığı kolaylık (EK 8) ve damayı yalnızca zaman değerlendirme amacıyla oynanma etkinliğine yanıt vermek amacıyla kullanılması sayılabilir.

Fot. 8: Yerel oturma biçimine uygun olduğu kadar; sahip olduğu boyutlarıyla taşınabilme, depolanabilme kolaylığı sağlayan dama oyun sehпасı – Diyarbakır Garajlar Kahvehanesi (Bülent Ayberk, 2014)

Batman'da bulunan dama oyunu için özelleşmiş bir mekan olan *Dama Severler Derneği* lokalinde dama masaları, diğer örneklere benzer biçimde doğrusal olarak yerleştirilmiştir. Burada gözlemlenen önemli bir nokta bölgesel farklılıklardan biri olan iletişim kültürünün oyundaki etkisidir. Oyuncular hem izlemek hem de oyunculardan görece daha az usta olana yardım etmek amacıyla oyun masası çevresinde kümelenmeler olabilmektedir; bu, yerleşim planının zaman zaman ihlal edilmesine neden olmaktadır. Böylece oyun masaları doğrusal olma özelliğinden çıkarak noktasal yerleşime dönüşebilmektedir.

Burada kullanılan dama oyun yüzeyi, sehpaların üzerine konularak kullanılmakta; çevresel birimler ile desteklenecek tüm işlevsel gereksinimler dama oyun yüzeyinin üzerinde çözümlenmektedir (Fot. 9). Oyun yüzeyinin yalnızca iki oyuncunun karşılıklı kullanılmasına olanak verecek biçimde iki ana yönü bulunmaktadır.

Fot. 9: Sehpa üzerine konumlandırılmış dama oyun yüzeyinin, oyuncunun gereksinimlerini karşılayacak biçimde bölümlere ayrılmasına bir örnek – Batman Dama Severler Derneği (Bülent Ayberk, 2014)

Gaziantep'te bulunan *Olimpia Kiraathanesi*'nde, yukarıda örneklerine yer verilen tipolojiden farklı biçime sahip bir oyun masası kullanım biçimi gözlemlenmektedir. Dama, burada diğer oyunlar için kullanılan masaların üzerinde; taşınabilir oyun yüzeyleri kullanılarak oynanmaktadır (Fot. 10). Bu tipteki bir kullanım ile dama turnuvalarında da karşılaşılmaktadır.

Fot. 10: Kahvehanelerde kullanılan oyun masasının üzerine dama oyun yüzeyi koyularak oynanma biçimi - Gaziantep Olimpia Kiraathanesi (Bülent Ayberk, 2014)

Türkiye'nin genelindeki dama oynanan kahvehanede görülebilecek tipolojiye sahip olan dama oyun masaları da İzmir'de konumlu Beyaz Saray Kiraathanesinde bulunmaktadır. Oyun masasında oyuncuların gereksinimleri, oyun masasının kayıtlarına bağlı olan yan birimler ile sağlanmaktadır.

Hatuniye Meydanı'nda bulunan tüm mobilya ayrıntıları metal gereçle üretilmiş, mermer dama masaları, açık alanda oynamak amacıyla tasarlanmıştır (EK 9).

Fot. 11: İzmir - Beyaz Saray Kiraathanesi (Bülent Ayberk, 2012)

Bursa'nın Bağlarbaşı semtinde yer alan, çoğunlukla Muş'tan göç eden yurttaşların oyuncu profilini oluşturduğu *Muhabbet Kiraathanesi*, geçmişten günümüze kahvehanelerin hemşehrilerin⁶ bir araya geldiği mekân olma işlevini sürdüren canlı bir örnektir. Yerel kültürde var olan dama oyunu da buraya taşınmıştır. Buradaki oyun masaları, dama oyunu için özelleştirilmiştir. Dama kareleri, masa yüzeyine işlenmiş olarak bulunmaktadır (Fot. 11)

Kahvehanede oyuncuların yaş ortalaması yüksektir. Oyuncuların yalnızca boş zaman değerlendirmek amacıyla oyun oynadıkları; ancak iyi oyuncu olan müdavimlerin

⁶ Şahbaz, hazırlamış olduğu çalışmanın "Sosyalleşme Mekanı Olarak Kahvehaneler" başlığı altında yer verdiği hemşehri kahvehaneleri ile ilgili olarak " Bu kahvehaneler özellikle kente göç etmiş erkek nüfusun etkin olarak kullandığı, aralarındaki sınıfsal, meslekî farklılaşmanın eriyerek hemşehri ilişkilerinin devamlılığını sağlamak için iletişim kurdukları mekânlardır. Bu kurum kırsaldan gelip kent yaşamına uyum sağlamaya çalışan insanların, bu uyum sürecinde, daha kolay ve yumuşak bir geçiş yapmalarını sağlayabilmektedir" (Şahbaz, 2007, s.134) tanımını yapmaktadır.

uğramasıyla, taktikler açısından ustalık gerektirecek oyunlar sergilenenbilmekte olduğu görülmektedir. Öte yandan damanın yüksek sosyalleşme sağlayan bir oyun olması, emekli olanların sık uğradıkları kahvehanede önemli bir gereksinimin; yani izleme ve sohbet etme işlevinin oyun sırasında dama masanın etrafında toplanabilmesine olanak sağlayarak karşılanmaktadır. Bu durum görsellerde de görüleceği üzere önceki örneklerden farklı olarak doğrusal bir yerleşimin dışına çıkarmakta ve mekânda noktasal birimler oluşmasına neden olmaktadır (Fot.12).

Fot 12: Oturma mobilyasına, kullanıcı yaş grubunun gereksinimlerine uygun olarak biçimlenmiş, yalnızca dama oyunu için özelleşmiş dama oyun masası – Bursa (Bülent Ayberk, 2013)

Yukarıda da değinildiği üzere tüm oyun yüzeyinin algılanabilecek biçimde masa yüksekliğinin belirlenmesi burada göz ardı edilmiştir. Bunun nedeni yaşça yüksek olan oyuncu profilinin fiziksel olarak zorlanmasını engellemek ve rahat bir oyun mobilyası elde etmektir (Fot.13). Oyun taşı yerine pul kullanımının tercih edilmesi de oyun yüzeyini göz seviyesinin olabildiğince altında bırakmak olduğu düşünülebilir. Oyun masasının yüzeyi, çay kahve içmek isteyen oyuncu ya da izleyiciler için ek birimlere gereksinim duymadan kullanmalarına olanak vermektedir (Fot.14).

Buradaki oyun masası, oturma yüksekliğine bağlı olarak standart ölçülerde bir oyun masası yüksekliğine ulaşmıştır. Her ne kadar çoğunluğu emekli, ileri yaştaki kullanıcı kitlesinin fiziksel engellerine çözüm üretmek amacıyla böyle bir biçim ortaya çıkmış olsa bile, dama oyun mobilyasının bu biçimi oyun kültürüne, iç mekânına ve tipolojik çeşitliliğine katkı yapmaktadır (Ayberk, 2016, s.84).

Fot.13: Dama oyun masalarının kiraathane mekânı içindeki konumu – Bursa (Bülent Ayberk, 2013)

Fot.14: Oyuncuların dama masasını kullanma biçimi - Bursa (Bülent Ayberk, 2013)

Fot.15: İzleyicilerin ve oyuncuların masa çevresindeki konumu – Bursa (Bülent Ayberk, 2013)

5.DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Dama oyununun ülkemizdeki yaygınlığını belirlemek amacıyla yapılan inceleme gezilerinde, dama oyun mobilyalarının biçimlerine ilişkin genel ilkeler belirlenmiştir⁷. Bu yazı kapsamında ise, incelenen kahvehanelerde yer alan masaların - yalnızca ortak tipolojik özellikler taşıyan - bir bölümüne yer verilmiştir. Ancak Gündoğın'da konumlu Yukarı Mahalle Kahvehanesi'nde bulunan masanın bu tipolojilerin dışında bir biçime sahip olması; konuyu başlı başına ayrı bir yazı olarak ele almayı gerekli kılmıştır. Bursa'daki *Muhabbet Kırathanesi* ve Gaziantep'teki *Olimpia Kahvehaneleri*'nde bulunan oyun masaları, bu makalede incelenen masanın canlı birer kullanım örnekleri olduğu görülmektedir.

Ülkemizin doğusunda bulunan kahvehanelerdeki dama masalarında oturma birimi olarak taburenin kullanımı nedeniyle oturma yüksekliği azalırken; batıya doğru sandalyenin kullanımıyla oturma yüksekliğinin arttığı görülmektedir. Sandalyenin kullanıldığı oyun masasının ölçüleri de - burada incelenen dama masasında olduğu üzere - bu ana etkene göre değişiklik göstermektedir.

Kullanıma yönelik gözlemlenen veriler değerlendirilirse; burada incelenen dama masasının mekân içerisinde doğrusal bir yerleşim amacıyla değil; iletişim ve izleme

⁷ Mimarlık ve Yaşam dergisinde yayımlanan 2016 tarihli "Türk Daması Oyun Kültürü Ve Türkiye'deki Dama Oynanan Kahvehanelerin İç Mekanlarının İncelenmesi" başlıklı yazıda Türkiye'nin genelinde bulunan daha kahvehaneleri incelenmiştir.

nedeniyle oluşan noktasal toplanmaya olanak verecek biçimde planlandığı düşünülebilir.

Dama masalarının çevresel birimlerine yönelik yapılan gözlemde, bu masanın bir sehpasının olabileceği, kullanıcılarının oyun sırasında içilen çay ya da kahveyi bu yan birim üzerine koydukları benzer örneklerden yola çıkılarak öne sürülebilir.

Masanın yüksekliği ve kullanılan taşların piyonlar biçiminde olmasının algılama biçimi olan ilişkisi düşünüldüğünde masanın oyun stratejilerinin kurgulandığı amaca hizmet eden bir masa olmaktan çok dama oyununu amatörce oynayanların gereksinimlerine yanıt veren bir oyun mobilyası olduğu yargısına varılmaktadır.

Bu yazıda görüldüğü üzere, dama oyun masası yalnızca bir gereç kullanılarak üretilmiş herhangi bir mobilya olmanın ötesinde, bir ülkenin ulusal sınırları içerisinde farklılaşan kültürel eğilimleri üzerinde taşıyan, oyuncuların kendisiyle duygusal bağ kurdukları; hatta dama oyununu yaşam biçimi haline getirmiş bir dama oyuncusunu, ömrünü karşısında geçirdiği, dama oyunu gibi büyük bir kültürü üzerinde taşıyan somut bir kültürel öğedir. Dama oyuncularının anılarındaki dama kahvehanelerinin bazıları zaman içinde kapanmış olmasına karşın; dama oyun masaları, taşındığı başka kahvehane mekanları içerisinde zaman yolculuğunu bugün hala sürdürmektedir.

Bu yazıya konu edilen dama masası gibi çok sayıda tarihi değer taşıyan, özenli işçiliği bulunan dama masaları Türkiye'nin farklı yerlerinde bulunan kahvehanelerde şu anda kullanılmaktadır.

Ülkemizdeki Türk Daması topluluğu bir kültür oluşturmak için çaba göstermektedir. Burada yapılacak olan kültürel çalışmaların bir diğer önemli ayağını da bu konuda alınacak önlemler oluşturmalıdır. Bu masalar, Türk Daması Federasyonu tarafından mutlaka belirlenmeli, yitip gitmeden ya da bilinçsiz ellerde zarar görmeden toplanarak oluşturulacak bir müze içinde korunmalıdır.

EKLER

EK - 1 Düzenlenen turnuvalarda kullanılan oyun yüzeylerinde kullanılan kodlama örneği – Mustafakemalpaşa Dama Turnuvası (Fot.: Bülent Ayberk, 2018)

EK 2: Oyun taşı kullanımının gereç ve biçim olarak çeşitlenmesine bir örnek – Batman Dama Sevenler Derneği (Fot.: Bülent Ayberk, 2014)

EK 3: Oyun taşı kullanımının gereç ve biçim olarak çeşitlenmesine bir örnek - Batman (Fot.: Bülent Ayberk, 2014)

EK 4: Dama oyununda doğal taşların kullanılması - Batman Beyrut Çayevi (Fot.: Bülent Ayberk, 2014)

EK 5:
Duralit gereç kullanılarak yapılmış olan taşınabilir dama oyun yüzeyi ve doğadan toplanmış oyun taşlarının içine konulduğu kap – Batman Dostlar Çayevi (Fot.: Bülent Ayberk, 2014)

EK - 6 Dama oyun yüzeyinin ve taşlarının depolanma biçimi – Batman Keklikçiler Kiraathanesi (Fot.: Bülent Ayberk, 2014)

EK 7: Oyun yüzeyinin kenarlarında yazan *Namazı Unutma* iletisi – Batman (Fot.: Bülent Ayberk, 2014)

EK 8: Dama oyun sehpalarının kahvehanenin bir köşesinde depolanma biçimi – Diyarbakır Garajlar Kahvehanesi (Fot.: Bülent Ayberk, 2014)

EK 9: Açık alanda dama oynanması için üretilmiş metal konstrüksiyona sahip mermer yüzeyli dama masası – İzmır Hatuniye Meydanı (Fot.: Bülent Ayberk, 2012)

KAYNAKLAR

And, M. (2012). *Oyun ve Bugü, Türk Kültüründe Oyun Kavramı*, Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

Aydın, M. *Kurumlar Sosyolojisi*, Vadi Yayınları, Konya 1997.

Ayberk, B. "Türk Daması Oyun Kültürü ve Türkiye'deki Dama Oynanan Kahvehanelerin İç Mekanlarının İncelenmesi", *Mimarlık Ve Yaşam Dergisi*, 2016 s. 61-86.

Baykur, İ. *Damaya Güzelleme*, YGS yayınları, İstanbul 2008.

Birsel, S. *Kahveler Kitabı*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2009.

Celal, M. *Eski İstanbul Yaşayışı*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1946.

Örnek, A. E. *Dama, Oyunlar Ve Açmazlar*, Yazarın Kendi Yayını, İstanbul: 1974.

Georgeon, F. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri", *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*, Yapı Kredi Kültür Yayınları İstanbul 1999.

Gülbahçe, Ö. *Boş Zamanları Değerlendirme Alışkanlıkları (Türkiye Örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996

Işın, E. *İstanbul'da Gündelik Hayat, İstanbul'un Tanrısız Tapınakları: Kahvehaneler*, Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Kılıç, R. *Osmanlı Toplumunda Kahvehaneler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Kut, T. *Kahvehaneler*. Yurt Ansiklopedisi, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, s.n.y. 1981.

Mikhail, A. "Toplumsal Cinsiyet, Kentsel Mekan ve Osmanlı Kahvehaneleri", *Osmanlı Laleleri, Osmanlı Kahvehaneleri, On Sekizinci Yüzyılda Hayat Tarzı Ve Boş Vakit Eğlenceleri*, Ed: Dana Sajdi, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

Pilavcı, G. *Oyun Kavramı Ve Mimari Tasarıma Kattığı Farklı Boyutlar: Oyun Alanları Ve Oyun Mekanları Üzerine bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Sökmen, C. *Aydınların İletişim Ortamı Olarak Eski İstanbul Kahvehaneleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.

Sökmen, C. *Marmara Kiraathanesi - Beyazıt'ta Bir Hayat Sahnesi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2017.

Şahbaz, S. *Geçmişten Günümüze Kahvehaneler, Kahvehanelerin Sosyal Yaşamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Şapolyo, E. B. Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin İç Alemi, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1967.

Tatar, E. "Çağlar Boyunca Yaşamımızın Vazgeçilmez Unsuru: Oyun", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Eylül-Ekim, Sayı: 65, 2018.

Ulunay, R. C. "Damacı Edhem Efendi", *Milliyet Gazetesi*, s.n.y, 1967, 26 Haziran.

Ünver, A. S. "Türkiye'de Kahve Ve Kahvehaneler", *Türkiye Etnografya Dergisi*, Türk Tarih kurumu Basımevi, Ankara 1963, s.5.

Yaşar, A. "Osmanlı Şehir Mekânları: Kahvehane Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005, s.242

URL 1: <http://www.tdk.gov.tr>

URL 2: <https://www.aydinlik.com.tr/dama-cozumleri-16-mart-2019-spor-mart-2019-3>